

jointhistory.net

JOINT HISTORY LAB

Geçmiş i Şimdiki Zamanı Eleştirel Anlama Kılavuzları

Podgorica
2026.

İÇİNDEKİLER

01	Ortak Geçmişin Çok Perspektifli Bir Yaklaşımla Analizi
SANJA RADOVIĆ	1-5
02	Tarih derslerinde ihtilafli konuların öğretilmesinin önemi
IGOR RADULOVIĆ	6-9
03	Kolektif travmayı anlamak
ANA MIRKOVIĆ	10-14
04	Duygular, Kimlik ve Çatışmanın İnşası
RADOJE CEROVIC	15-19
05	Medyada geçmişin manipülasyonunu tanımak –
geçmişle dolu bir ağız
VLADAN MİCUNOVIĆ	20-24
06	Geçmiş Tıklamak: Tarih Dijital Çağ İçin Nasıl
Şekillendiriliyor
ENES PUĆURICA	25-28

DR SANJA RADOVIĆ

ORTAK GEÇMİŞİN ÇOK PERSPEKTİFLİ BİR YAKLAŞIMLA ANALIZI

Sanja Radović bir tarihçi ve JHP'de Proje Asistanı. Belgrad Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nden doktora derecesine sahip. Akademik çalışmaları Soğuk Savaş, diplomasi tarihi, Yugoslavya tarihi ve 20. yüzyılın küresel sosyal olguları üzerine odaklanıyor. Eğitimin her düzeyinde kapsamlı öğretmenlik deneyimine sahip. Bugünlerde, dijital çağda tarih öğretiminin zorluklarına, çok perspektifliliğe ve özellikle de teknolojinin ve yenilikçi öğretim uygulamalarının tarih eğitimine nasıl entegre edilebileceğine odaklanıyor.

Muhtemelen daha önce çok perspektiflilik kavramıyla karşılaşmadınız; bunun yerine tarih size tek taraflı ve doğrusal bir şekilde, yalnızca tek bir ulusun - kendi ulusunuzun - perspektifinden sunuldu. Tarih kitaplarında tarihsel olaylar genellikle tek taraflı yorum ve açıklamalarla basitleştirilir. Ancak, başkalarının bakış açılarını dikkate almadan, yalnızca tek bir perspektiften bakıldığında karmaşık bir tarihsel gerçeklik gerçekten anlaşılabilir mi? Japon yönetmen Akira Kurosawa'nın ünlü filmi Rashomon'da (1950), bu metinde ele aldığımız sorun sanatsal bir şekilde tasvir edilir, bir olay (bu durumda bir suç), inkar edilemez bir biçimde vuku bulmuştur, ancak bize tanıkların bakış açılarından dört farklı versiyon sunulur. Her biri aynı ölçüde ikna edici görüldüğü için tek bir anlatıma tam olarak güvenemeyiz. Tarihte de durum benzerdir. Bir savaşın gerçekleştiği, birinin öldürüldüğü ya da bir antlaşmanın imzalandığı gibi bazı gerçekler tartışılmaz olsa da, bunların anlamı ve nedenleri kötü niyetten ötürü değil, hayatlarımız için farklı sonuçlar doğurdıkları için farklı şekillerde yorumlanabilir. Bu nedenle, tarihsel olayların nedenleri ve önemi, hangi bakış

açısından incelendiklerine bağlı olarak genellikle farklı şekilde anlaşılır. Dahası, her birimiz bakış açımızı şekillendiren ahlaki ve değer yargılarına yanı sıra, farklı kişisel deneyimlere ve içinde yaşadığımız sosyal koşullara sahibiz; bunlar, anlayışımızı kaçınılmaz olarak etkileyen ve sınırlayan faktörlerdir. Ulusumuzu veya dinimizi birincil referans noktası olarak kullandığımızda, olayları topluluğumuzun çıkar algıları merceğinden yorumlamaya yatkın olduğumuz için bakış açımız genellikle daralır. Ancak biliyoruz ki, tarih, kendisinin tek taraflı bir yorumun yakalayabileceğinden, çok daha karmaşıktır. Tarih, farklı perspektiflerden oluşan bir mozaiktir ve her birinin kendine özgü bir sesi olmalıdır. Bu dar görüşlü konumun ötesine geçmek için, kendi zihinlerimizde inşa ettiğimiz dünyalarımızın zihinsel manzaralarını tasfiye etmeli ve başkalarının perspektifleriyle açık bir şekilde ilişki kurmalıyız. Şimdi çoklu perspektif tamamen dışlandığında ve tarihin görünümünün kasıtlı olarak çarpıtıldığında ne olacağını ele alalım.

Geçmişin Çözülüşü: Komşular Nasıl Düşman Oldu?

Bir zamanlar birleşik bir devlet olan Yugoslavya topraklarında, sadece bugünü değil geçmişi de yeniden tanımlama sürecinin başladığı 1990'ların başına kadar, onlarca yıl boyunca tarihi, dili ve kültürü paylaşan halklar yaşadı. Birleşik devletin dağılmasıyla birlikte sadece siyasi, ekonomik ve sosyal temeller çökmekle kalmadı, aynı zamanda tarihin ve tarihi gerçeklerin anlaşıldığı ortak genel kabuller de çöktü. Birkaç ailenin on yıllar boyunca yaşadığı büyük bir ev düşünün. Ortak bir avluyu paylaşıyor, birlikte çalışıyor, birlikte üretiyor ve ortak bayramları kutluyorlardı. Sonra, bir gün, bölünmeler ortaya çıkmaya başladı - bazı sakinler, diğerlerine bu konuda ne hissettiklerini sormadan evin bazı bölümlerini tek taraflı olarak kendilerine tahsis etmeye karar verdiler. Bir gecede ev ve avlu "tarihi sınırlara" göre bölündü. Bazıları bazı odaları zorla ele geçirirken diğerlerini dışarı attı. Üçüncü bir grup ise hiç ayrılmak istemedi. Böyle bir dönüşümün mümkün olabilmesi için, tarihsel tahrifatlara ve uydurma anlatılara dayanan propagandanın, dünün yurttaşlarını tarihsel düşmanlar olarak yeniden resmetmesi gerekiyordu. Tarihin kendisi değişmedi, değişen tarihin algılanış biçimiydi. Tarihi yeniden yazmanın ilk adımı, başkalarının seslerini bastırmak ve onları meşruiyet ve önemden yoksun bırakmaktı. Bunun sonucunda, birbiriyle rekabet eden tarihsel "gerçekler" ortaya çıktı ve çeşitli halklar arasında uzlaşmaz görünen farklılıklar körüklendi. Sadece belirli bir bakış açısı, her zaman doğru olduğu varsayılan kendi ulusunun bakış açısı, tek doğru ve izin verilebilir bakış açısı haline geldi.

Böylece, 1990'larda "bizim" taraf her zaman kurban olarak gösterilirken, "öteki" ise fail olarak resmedildi. İkinin arasında bir şey yoktu; dünya ikili bir mantığa indirgenmişti. Bu tesadüfi değildi, çünkü ancak bu şekilde, hiçbir sorgulamaya izin vermeyen bir dışlayıcılık vasıtasıyla istenen etki elde edilebilirdi: insanların başkalarına karşı nefret fikri etrafında seferber edilmesi.

Tarihi incelerken, yalnızca tek bir ulusun anlatısının mümkün olan yegane anlatı olarak sunulmakla kalmayıp, aynı ulus içindeki farklılıkların da bastırıldığını sık sık gözlemlersiniz. Sonuç olarak, ulusal birlik çağrıları ("hepimiz biriz"), sanki herkes aynı şekilde düşünüyormuş veya tamamen aynı amacı güdüyormuş gibi yüceltilir. Muhafif seslere yer yoktur; aksine, muhalefet bir sorun olarak sunulur ve egemen anlatıyı sorgulayanlar, kolektif birlikteliğin yekpare imajını bozdukları için istenmeyen kişiler olarak tasvir edilir. Ancak herkesin aynı şekilde düşünmesi gerçekçi, mümkün ve hatta gerekli midir? Alternatifin olmadığı yanılısamasını yaratmak için propaganda tarafından şekillendirilen bir duruşu kabul etmeniz için baskı altında olduğunuzu hissettiğinizde kendinize her zaman bu soruyu sorun.

Uygulamada Çoklu Perspektiflilik: Seferberliğe Karşı Direniş

Şimdi çoklu perspektifin basit bir örneğe, yani savaşa nasıl uygulanabileceğini ele alalım. Tarih dersleri genellikle savaşı ve vatani savunma çağrısını yüceltirken, bireysel kaderleri daha geniş tablodan çıkarır. Savaşa gitmek çoğunlukla kişisel bir seçimden ziyade apaçık bir görev olarak sunulur. Savaşa katılmayı reddedenlere ilişkin anlatılar olumsuz bir ışık altında ele alınmakta ve bu kişiler genellikle hain olarak damgalanmaktadır.

Ancak, birinin savaşa gitmek istememesi neden bir sorun olsun ki? Örneğin, genç bir adam okumak istiyorsa, bir diğersinin zaten bir ailesi ve çocukları varsa ve savaşta ölmek istemiyorsa ve bir üçüncüsünün bakmak zorunda olduğu ve tek oğullarını kaybetmek istemeyen yaşlı ebeveynleri varsa ne olacak? Tarihte çoklu perspektiflilik sadece farklı ulusal bakış açıları değil, aynı zamanda tek tip ve aynı hızda olmayı talep eden tek bir baskın (propagandif) anlatıya karşı çıkan çeşitli meşru farklı görüşler anlamına gelir.

Bunun neye benzediğini anlamak için aşağıdaki örneği inceleyelim. Çeşitli hayat seçimlerine ilişkin farklı bakış açılarını ve tarihin bunları ele alış biçimini analiz edeceğiz.

İnternetin ve cep telefonlarının olmadığını düşünün. Elinizde sadece televizyondaki akşam haberleri ve yakın çevrenizden gelen hikayeler var. Savaşta gerçekte neler olup bittiği hakkında tek taraflı bilgi alıyorsunuz. "Halkımızın" tehlike altında olduğunu ve kendi "yuvalarımızı" ve "zayıf ve çaresizleri" savunmamız gerektiğini iddia eden bir propaganda hüküm sürüyor. Savaşa gitmek için toplumsal baskı artar ve durum sanki başka seçenek yokmuş gibi sunulur. Tüm erkekler savaşa gitmelidir.

- "Vatanseverliği" ve "erkekliliği" belirli bir şekilde tanımlayan yegane bir bilgi kaynağınız varsa, muhalif bir duruş için ne kadar alan kalır?
- Savaşa gitmek her zaman bir tercih meselesi midir, yoksa "herkes gidiyor, ben de gitmeliyim" gibi bir eylemsizlik meselesi de olabilir mi?

Şimdi, kişisel arzusuyla ya da görev bilinciyle savaşa giden birini hayal edelim. Kısa süre sonra savaşa, sivillerin öldürülmesine ve şehirlerin yok edilmesine katılmak istemediğini fark eder ve firar edip evine dönmeye karar verir.

- Komşularınıza ateş etmeme kararı bir ihanet eylemi midir, yoksa kişisel bir cesaret ve ahlaki dürüstlük eylemi midir?

Şimdi de en başından beri savaşa gitmeyi reddeden, savaş karşıtı net bir duruş benimseyen ve başkalarını üniforma giymeyi ya da tüfek taşımayı reddetmeye çağırarak çatışmaya karşı çıkan birini hayal edin.

- Devlet ve toplum bu tür kişileri nasıl algılar?
- Bu görüşlerini herhangi bir engel veya cezalandırma olmadan kamuoyuna ifade edebilirler mi?

Bu nedenle amacımız farklı bakış açılarını diyaloga dahil etmektir. Kimin daha iyi davrandığını, kimin haklı olduğunu, kimin "kahraman" kimin "hain" olduğunu belirlemeye çalışmıyoruz; bunlar sıradan hayatların karmaşıklığını ve gerçek insan kaderlerini gizleyen propagandif kategorilerdir.

Yine de tarih derslerinin kitapları yazılırken genellikle net bir duruş sergilenir: savaş haklıdır ve farklı görüşte olanlar anlatıdan silinir. Savaşı yalnızca birbirleriyle savaşanların gözünden gözlemlersek, şiddetin toplumsal krizlere ve siyasi çatışmalara verilen tek meşru yanıt gibi görüldüğü çarpık bir görüntü elde ederiz.

Ancak çoklu perspektif uyguladığımızda, firar eden ya da protesto edenlerin de tarihsel manzaranın bir parçası, yani madalyonun diğer yüzü olduğunu fark ederiz. Onların seçimi, hem kendi toplumlarının hem de diğerlerinin yıkımına katılmayı aktif bir şekilde reddetmek olarak anlaşılabilir.

Tarih bize ne olduğunu öğretir, çoklu perspektif bize insanların neden farklı kararlar aldıklarını anlamayı öğretir ve bu kararlar, ahlaki eylemlilik ve insan hayatına saygı temeline dayandığında, kendi tarihsel meşruiyetlerine sahip olduğunu gösterir.

Bu kararlar diğere insanlara karşı değıldir. Ancak bu şekilde - karmaşık tarihsel gerçekliğin kapsamlı bir incelemesi yoluyla - ne olduğunu ve daha da önemlisi benzer olayların tekrarlanmasını nasıl önleyebileceğimizi tam olarak anlayabiliriz.

Tarih Galipler Tarafından Belirlenir

Neden çoklu perspektif? Yukarıdaki örnek, tarihin ne kadar katmanlı olduğunu ve özellikle de yeterli bilgi ve kanıta sahip olmadığımız durumlarda basit çıkarımlarda bulunmanın ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Kendinize sorun: Tarih ders kitaplarında hakim anlatılara uymayan insanların hikayeleri ve deneyimleriyle ne sıklıkla karşılaştınız? Bu sadece savaşlar için değil, diğere tarihi olaylar için de geçerlidir.

Kadınların, annelerin, çocukların, yaşlıların, etnik, dini, cinsel ve diğere azınlık gruplarının üyelerinin seslerini ne sıklıkla duydunuz? Zaman zaman, sanki belirli tarihsel dönemlerde bazı insan toplulukları hiç var olmamış gibi görünüyor. Oysa gerçek, onların var olmadığı değil, tarihin onlara bir ses vermeyi başaramadığıdır.

Tarihte çok sesliliğin yokluğunun bir nedeni, tarihsel kaynakların kıtlığıdır: kamusal yaşama eşit olarak katılmayan ve siyasi ya da ekonomik gücü olmayan bireylerin ve grupların deneyimlerini kaydetmek genellikle önemli görülmemiştir. Bazı durumlarda, tek taraflı bir anlatıyı sürdürmek için belirli grupların sesleri kasıtlı ve sistematik olarak silinmiştir.

Kısacası tarih, seçilmiş bir hafızadır. Tarihin galipler tarafından yazıldığı deyişini sık sık duymuşsunuzdur, ancak tarihin galipler tarafından seçildiğini söylemek daha doğru olur. Resmi kayıtlarda neyin kalacağına onlar karar

verir. Yine de biz tarihçiler için, o resmi versiyonların ötesinde hala bol miktarda materyal mevcuttur; bu materyal, susturulmuş sesleri yeniden kurgulamamıza ve geçmişin karmaşıklığını geri kazanmamıza olanak tanır.

Bu durum, özellikle tarihsel kaynakların bol olduğu ve tek taraflı anlatıları daha önceki dönemlerde mümkün olduğu şekilde kontrol etmeyi imkansız kılan modern çağ için geçerlidir.

Farklı bakış açılarını kabul etmek, tarihin görecelileştirilmesine kapı açmak anlamına gelmez, herkes kendi "hakikati" üzerinde hak iddia edemez. Tarihsel hakikat doğrulanabilir gerçeklere dayanır; ancak farklı tarihsel olayların sonuçları farklı insan toplulukları arasında farklılık gösterebilir.

Yalnızca kabul edilebilir bulduklarımıza değil, tüm tarihsel gerçeklere saygı gösterilmelidir. Eğer bir kişi tarihsel hakikati sadece sınırlı miktarda kanıta dayanarak sunuyorsa, bu, tarihsel olayları kendi gerçeklik yorumuna uydurmak için tahrif ettiğinin açık bir işaretidir.

Basitlik Tuzağı: "Fazla Açık" Olmak Neden Tehlikeli Olabilir?

Bu kılavuzu okuduktan sonra çıkarabileceğiniz en önemli ders, ısrarlı sorgulama alışkanlığıdır, özellikle de her şeyin aşırı net görüldüğü durumlarda. İlk bakışta her şey mantıklı ve apaçık görünüyorsa ve hikayede daha fazlası olabileceğini hissetmiyorsanız, bu genellikle çok daha önemli soruları gizlemek için aşırı basitleştirilmiş versiyonun kasıtlı olarak sunulduğunun bir işaretidir.

1990'lara (ve benzer çatışmalara) dönecek olursak, asıl soru hiçbir zaman "Kim haklı?" sorusu değil, aksine:

- “Diğerleri” bu olayı nasıl algılıyor?
- Bu bakış açısı kendileri için neden önemli?
- Geçmişin manipülasyonu benim onlara karşı bugünkü tepkimi nasıl şekillendiriyor?

Sadece ortak geçmişimizi farklı açılardan analiz ederek gelecekte bir kez daha silah haline gelmesini önleyebiliriz.

ȦARIH DERSLERİNDE İHTILAFLI KONULARIN ÖĞRETİLMESİNİN ÖNEMİ

Igor Radulović, dört yılı (2021-2025) Uluslararası Haarlem Okulu'nda (Hollanda) olmak üzere on yılı aşkın deneyime sahip bir tarih öğretmenidir. 2016 yılından bu yana geçiş dönemindeki adalet projelerinde aktif olarak yer almakta ve savaşın mirası ile ilgilenmektedir. Ödüllü Learning History that is not yet History (Küresel Çoğulculuk Ödülü 2019) projesinin ortak yazarıdır ve 1990'lardaki çatışmalar, savaş karşıtı hareketler, savaş suçları ve sosyal-duygusal öğrenme ile ilgili tarih öğretimi üzerine çok sayıda kılavuz ve yayının geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Kendisini uzlaşmayı amaçlayan yenilikçi tarih öğretimine adanmıştır.

Bazı tarihi konuların bugün neden hala güçlü duygulara, tartışmalara ve hatta bölünmelere yol açtığını hiç merak ettiniz mi? Geçmişin mirası ve bu mirasın günümüz üzerindeki etkisi, tarihi olayların bugün nasıl algılandığını büyük ölçüde belirler. Bu nedenle, bu konuların çoğu kuvvetli bir duygusal boyut taşır ve tarih eğitiminde genellikle tartışmalı olarak kabul edilir. Bunlar yoğun duygular uyandıran ve toplum içinde farklı, çoğu zaman karşıt yorumlara kapı açan konulardır.

Bugün hala tartışmalı olarak algılanan ve daha geniş etkileri olan bir konu da birçok Avrupa ülkesinin sömürge geçmişidir. Bu konu, çoğunlukla sömürgeciliğin sömürgeleştirilen bölgeler için hızlandırılmış bir ekonomik ve kültürel kalkınma dönemi olarak mı yoksa bu bölgelerin şiddet ve sömürüye maruz kaldığı bir dönem olarak mı görülmesi gerektiği üzerine odaklanan bir tartışma kaynağı olmaya devam etmektedir. Sömürgeci figürlerin anıtlarının kaldırılmasıyla ilgili tartışmalar ve ders kitaplarının içeriğindeki değişiklikler, sömürgeciliğin sadece geçmişe ait bir konu olmadığını, günümüzde de güçlü

duygulara ve derin anlaşmazlıklara neden olan bir konu olduğunu göstermektedir. Tartışmalı konular kavramı çok çeşitli içeriklere atıfta bulunabilse de, her toplumun özellikle hassas olduğu ve tartışmalı olduğu açıkça kabul edilen belirli tarihi meseleler vardır.

Değer Sistemlerinin Şekillendirilmesi

Geçmişle ilgili tartışmaların kamusal alanda sürekli olarak yer aldığı bir dünyada yaşadığımız için, tartışmalı tarihi konulara ilişkin pek çok örnek var. Tarih sadece bir zamanlar ne olduğunu anlamak için değil, aynı zamanda bugün içinde yaşadığımız toplumu daha iyi anlamak için de incelenir. Tam da bu nedenle, tarih dersleri bu tür konuların tartışılmasından kaçınılan bir yer olmaktan ziyade, bu konuların açıkça ve düşünülerek tartışıldığı bir alan olmalıdır. Stanford Üniversitesi'nden araştırmacıların yaptığı çalışmalar, tüm ülkelerin "zor tarih" olarak adlandırılan ve yankıları günümüzde de güçlü bir şekilde hissedilen, kolektif kimlik ve değerlere ilişkin derin anlaşmazlıkları ortaya çıkaran dönemlere sahip olduğunu

göstermektedir. Bu konularla temas eden gençler, geçmişteki olayların farklı yorumlanmasının belirli bir toplumun kusurlarına işaret etmediğini, sadece toplumların ne kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğunu gösterdiğini bilmelidir. Bu tür anlaşmazlıkların anlaşılmasına yardımcı olabilecek bir örnek, farklı topluluklar arasında onlarca yıl süren köklü çatışmaların sosyal ilişkileri, kimlik algısını ve siyasi durumu şekillendirdiği Kuzey İrlanda tarihidir. Aynı olaylara ilişkin farklı anılar, bugün hala açıkça görülebilen uzun süreli ayrışmalara yol açmıştır. Bu örnek, tarihin bir toplumun değer sistemlerini nasıl etkileyebileceğini ve bununla başa çıkmanın neden çoğu zaman hassas ama bir o kadar da gerekli olduğunu göstermektedir.

Eski Yugoslavya toprakları için çok daha önemli bir örnek, 1990'larda bu bölgede meydana gelen savaşlardır. Bu dönem, aile hikayeleri, medya, kamusal söylem ve günlük sohbetler aracılığıyla bugün bu bölgede yetişen nesillerin hayatlarını derinden etkilemektedir. Bu nedenle, tarih eğitiminde en tartışmalı ve hassas konulardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu döneme ait olayların farklı yorumları çoğu zaman anlaşmazlıklara neden olsa da aynı zamanda geçmişin daha derinlemesine anlaşılmasına ve günümüze olan etkisine de alan açmaktadır. Bu konunun karmaşıklığı ve hassasiyeti, Bosna Hersek, Karadağ ve Sırbistan'dan tarih öğretmenlerinin öğretmekte en çok zorlandıkları konunun bu olduğunu açıkça belirttikleri Batı Balkanlar'dan öğretmenler arasında 2017 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçlarıyla da teyit edilmektedir.

Bu örnekler üzerinde düşünürken birkaç soru sormakta fayda var:

- Aynı tarihi olaylar neden farklı yorumlanıyor?

- Medya, aile anlatıları ve çevreniz geçmişe ilişkin anlayışınızı nasıl etkiliyor?
- Tarih, bugün önemli olduğunu düşündüğümüz değer ve tutumları ne şekilde şekillendiriyor?
- "Zor" konulardan kaçınmak geçmişin daha iyi anlaşılmasına katkıda mı bulunur, yoksa yanlış anlama ve önyargıya yer açar?

Tartışmalı tarihi meselelere bu yaklaşım sayesinde, içinde yaşadığınız toplumu ve çevrenizdekileri daha iyi anlamınıza yardımcı olacak araçlarla kendinizi zenginleştirecek ve böylece anlayış ve uzlaşma için haykırın bir dünyadaki rolünüzün farkına varacaksınız.

Çatışma Sonrası Toplumlarda İhtilafli Konular

Eski Yugoslavya topraklarında 1990'larda yaşanan çatışmalar, savaşlar birkaç on yıl önce sona ermesine rağmen bugün hala şiddetli tartışmalara ve farklı yorumlara neden olmaktadır. Bu dönemin kamusal alanda hala güçlü bir şekilde var olmasının nedenlerinden biri, sonuçlarının geçmişte kalmaması, özellikle göç, yerinden edilme deneyimleri yoluyla günlük yaşamda görünür olmasıdır. Bu yazıyı okuyan birçoğunuz doğrudan bu göçlerin şekillendirdiği ortamlarda büyüyorsunuz. Hayatınızda en az bir kez gitmek, mülteci olmak ya da geri dönmekle ilgili bir hikayeye karşılaşmış olmanız kaçınılmazdır. 1990'lardaki savaşların nasıl hatırlandığını, nasıl yorumlandığını ve nasıl konuşulduğunu etkileyen de tam olarak bu deneyim farklılıklarıdır.

1990'lardaki savaşları takip eden göçler, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'da yaşanan en büyük göçler arasındaydı. Milyonlarca insan yerinden edildi ve bu insanların kaderleri çatışma

sonrası toplumun daha büyük resminin bir parçası haline geldi. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (YUCM) ve onun yasal ardılı olan Ceza Mahkemeleri Uluslararası Rezidüel Mekanizması gibi uluslararası kurumlar, özellikle bu dönemle ilgilenerek savaş suçları, hesap verebilirlik ve sivillerin çektiği acılarla ilgili gerçekleri ortaya koymaya çalıştılar. Ancak, mahkeme kararlarına ve arşivlere rağmen, geçmişe dair farklı yorumlar hala varlığını sürdürüyor.

Bu dönemde göç eden insanların kaderleri belirsizliklerle doluydu. Onların kişisel tanıklıkları, kendilerini içinde buldukları durumun karmaşıklığına dair bir fikir edinmemizi sağlıyor: "Tüm hayatımı bir yerden başka bir yere taşınarak geçirdim... nihayet kendi dört duvarımız arasında yaşıyoruz, bir gün birinin gelip bize gitmemiz gerektiğini söyleyeceğinden korkmuyoruz. Artık huzur içinde uyuyabiliyoruz." Sadece birkaç cümleyle bile bu dönem hakkında, konuyu son derece yetersiz bir şekilde ele alan ders kitaplarından çok daha fazlasını öğrenebiliriz.

Tartışmaların yalnızca gerçeklerin bilinmemesinden değil, geçmişin kişisel deneyimler, kimlik ve aidiyet duygusuyla olan ilişkisinden de kaynaklandığını her zaman aklınızda tutmalısınız. Göçler bağlamında 1990'lardaki savaşlar üzerine düşünürken kendinize birkaç soru sormanızda fayda var:

- Göçler ve yerinden edilme, insanların savaşı hatırlama ve onun hakkında konuşma biçimlerini nasıl etkiliyor?
- Neden aynı mahkeme kararı veya tarihi gerçek farklı topluluklarda tamamen farklı deneyimlenebiliyor?
- Ayrılma, kayıp veya geri dönüşle ilgili aile hikayeleri bugün gençlerin tutumlarını nasıl şekillendiriyor?

1990'lardaki göçler ile günümüz dünyasındaki göçler arasında bir paralellik kurabilir miyiz?

Soyutlamadan Anlamaya

Ne yazık ki hala çatışmaların, zorunlu göçlerin ve mülteci krizlerinin damgasını vurduğu bir dünyada yaşıyoruz. 1990'lardaki savaşları göç penceresinden anlamak, bu konuyu sadece yerel veya bölgesel tarihin bir parçası olarak değil, daha geniş bir küresel tecrübenin parçası olarak değerlendirmemize yardımcı olur. Bu şekilde, tartışmalı konular uzak ve soyut olmaktan çıkar ve günümüz dünyasını ve kişinin bu dünyadaki rolünü anlamak için bir anahtar haline gelir.

Kuşkusuz, ihtilaf yaratan konuların soyutluğunu aşma fırsatına sahip olmak için, size sunulan olanakların yanı sıra zorlukların da farkında olmanız gerekir. Her şeyden önce, birincil kaynaklarla temas kurmanız çok önemlidir. Birincil kaynaklarla çalışmak, size olaylar ve insanların deneyimleri hakkında doğrudan fikir verdiği için çok değerlidir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ceza Mahkemeleri Uluslararası Rezidüel Mekanizması tarafından sağlanan arşiv materyalleri, bu süreçte başlangıç noktanız olabilecek çok sayıda fotoğraf, belge ve kişisel tanıklık sunmaktadır.

Kişisel deneyimlerini size aktarabilecek kişilerle temas kurabilirsiniz, faydalanabileceğiniz ek bir bilgi kaynağına kavuşmuş olursunuz. Elbette, bir önceki bölümde de belirtildiği gibi, çoklu perspektifi kesinlikle unutmamalısınız, çünkü tarihsel olaylara çoklu açılardan bakmalıyız. Kuşkusuz, farklı bakış açılarına saygı göstererek çalışma arkadaşlarınızla yapacağınız tartışma ve münazaralar,

tartışmalı konuların soyut kalmamasını ve bizi sınırlamamasını sağlamaya yardımcı olacak bir başka yararlı yöntem olabilir. Elbette, öz sorgulamaya hazır değilsek bunu başaramayız, çünkü başkalarını anlayabilmek için hepimizin kendi içimizde taşıdığımız önyargıları fark etmemiz gerekir.

Sınıftan Gerçekliğe

Tartışmalı konular sadece derslerle sınırlı değildir. Sürekli olarak sosyal medya ve medya organlarının etkisi altında olan gençler, her gün geçmişin farklı yorumlarına maruz kalmaktadır. Bu nedenle, gençlerde tartışmalarla eleştirel ve sorumlu bir şekilde yüzleşme becerisini geliştirmek çok önemlidir. Bu nedenle, tarihsel tartışmalarla başa çıkmak için proaktif bir yaklaşım bir istisna değil, kural olmalıdır. Gençler hem kendi tutumlarını hem de çevrelerindeki insanların tutumlarını sürekli olarak sorgulamalıdır. Gerçekler yorumlardan ayırt edilmeli ve duygular dikkate alınmalıdır. Hiçbir zaman tek bir bakış açısı yoktur, dolayısıyla tek taraflı düşünmek bizi hiçbir yere götürmez. Ve son olarak, hep beraber bir diyalog kültürünü beslemeliyiz. Farklı görüşlerin var olduğunun ve onları dinlememiz gerektiğinin farkında olmalıyız. Bu, kendi tutum ve görüşlerimizden vazgeçtiğimiz anlamına gelmez; daha ziyade öğrenmeye hazır olduğumuzu ve karmaşık bir geçmişin basit cevaplar sunmadığını ve anlamının açıklık ve sorumluluk gerektirdiğini kabul etme olgunluğuna sahip olduğumuzu gösterir. Bu şekilde, ihtilaf yaratan konular bölünme ve rahatsızlık kaynağı olmaktan çıkar, işbirliği ve karşılıklı ilerleme için bir fırsat haline gelir.

KOLEKTIF TRAVMAYI ANLAMAK

Ana Mirković, "Eduka" Örgütsel Çalışmalar Fakültesi Psikoloji Bölümü'nde profesör ve Dijital İletişim Enstitüsü'nün kurucularından olup strateji, planlama ve iletişim konularında dersler vermektedir. Profesyonel çalışmalarının önemli bir kısmı, açık ve yapıcı iletişimi teşvik etmeye odaklanarak çocukların ve ebeveynlerin eğitimine adanmıştır. Çocuklara, ebeveynlere, üniversite öncesi eğitimde çalışanlara ve iş sektörüne yönelik Medya, Bilgi ve Dijital Okuryazarlık El Kitabı'nın oluşturulmasına katılmıştır.

Bazen sürekli gerilim içinde yaşadığımızı, yaşlı insanların genellikle gergin, güvensiz, tuhaf olduklarını ve bu durumu sık sık size aktardıklarını hissediyor musunuz? Hiç aile "slava"sına (koruyucu azizler günü buluşması) gittiğinizde, herkesin birbirini tanıdığı, birbirlerini gördüklerine sevindikleri, okul, iş, fiyatlar, spor, yaz planları gibi çeşitli konuların gündeme geldiği bir duruma şahit oldunuz mu?

Sonra biri politikadan, eskiden her şeyin nasıl olduğundan, savaştan ve yaptırımlardan, her şey için kimin suçlanacağından ve kim olmasaydı her şeyin farklı olacağından bahsetmeye başlar. Birdenbire atmosfer değişir. Üslup keskinleşir, sesler yükselir, birileri geri çekilir ve sessiz kalır, birileri gergin bir şekilde güler ve birileri sanki her şey yeniden oluyormuş gibi büyük bir tutkuyla konuşmaya başlar. Aynı konuların sürekli dönüp dolaşıp karşınıza çıktığını fark etmişsinizdir. Aynı olaylar, aynı isimler, aynı bölünmeler. O dönemde doğmamış olmanız bile bu hikayenin size garip ve açıklanamaz bir şekilde dokunduğu hissini azaltmaz. Böyle anlarda pek çok genç rahatsızlık, kafa karışıklığı ve sohbetten uzaklaşma, yemek masasından

kalkma ve odadan çıkma ihtiyacı hisseder.

Bazıları ise ne düşündüklerinden tam olarak emin olmasalar da kendilerini bir fikir beyan etme baskısı altında hissederler. Bu tür tartışmalar neden duygu yüklüdür? İnsanlar neden bu kadar çabuk üzülür? Güven neden bu kadar derinden sarsılır ve her an yok olacakmış gibi görünür?

Adını tam olarak koyamadığınız bir yük taşıdığınızı hissediyorsanız, yalnız değilsiniz. Bu rehber, kolektif travma dediğimiz olguyu, yani yalnızca bir bireye değil, tüm toplumlara ve nesillere ait bir deneyimi anlamanıza yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Savaşlar, devletin çöküşü, mülteci krizleri, kayıplar ve uzun süreli güvencesizlik geçmişte kalmadı. Bunlar aile sohbetlerine, medyaya, sosyal medyaya, eğitim programlarına ve gündelik durumlara taşındı.

Bu rehberin amacı size ne düşünmeniz gerektiğini söylemek değil, duyduğunuz hikayeleri sorgulamanıza, fikirlerinizi neyin etkilediğini anlamanıza ve geçmişle, bugünle ve her gün "normal" olarak sunulan şeylerle daha bilinçli bir şekilde ilişki kurmanıza yardımcı olacak araçlar sunmaktır.

Kolektif Travma Nasıl Ortaya Çıkar?

Kolektif travma, çok sayıda insanın başına, bütün bir ülkenin veya bütün bir toplumun başına, aynı anda zor ve acı verici bir şey geldiğinde ortaya çıkar. Savaşlar ve silahlı çatışmalar, kitlesel şiddet ve baskı, büyük sosyal adaletsizlikler ve uzun süreli siyasi ve ekonomik istikrarsızlık bunlara dahildir. Bu gibi durumlarda insanlar güvenlik duygularını ve başkalarına, kurumlara ve hatta geleceğe olan güvenlerini kaybederler. Bu olaylar resmen sona erdiğinde bile, sonuçları genellikle yıllarca devam eder.

Travma Sonraki Nesillere Nasıl Aktarılır?

Kolektif travma yalnızca onu doğrudan yaşayanları etkilemez. Aynı zamanda aile hikayeleri, yetişkinlerin tutumları ve hatta sessizlik yoluyla, aşikar olanı konuşmadan, bırakarak genç nesillere aktarılır. Çok acı verici olduğu için konuşulmayan ve çocuklar ve gençler için uygun olmadığı düşünülen konular vardır. Açıklamalardaki bu boşluk, kafa karışıklığı ve önemli bir şeyin gizli kaldığı hissi yaratır.

Geçmişin okullarda sunuluş tarzı da kolektif travma deneyimini etkilemektedir. Tarih, sorulara ve farklı bakış açılara yer verilmeden tek taraflı olarak sunulduğunda, gençler genellikle sadece "izin verilen" ve toplumsal olarak arzu edilen cevaplar olduğu izlenimini edinirler. Bu durum anlayışı teşvik etmek yerine gerilim ve uyum beklentisi yaratır. Medya ve sosyal ağlar güvensizlik hissini daha da artırabilir. Korku, öfke ve bölünmeyi körükleyen manşetler ve çatışmalara sürekli geri dönüşler, dünyanın sürekli tehlikeli bir yer olduğu izlenimini yaratır. İnsanlar kötü haberlere alışır.

Kolektif Travma Gündelik Hayatta Nasıl Görülür?

Kolektif travma, sıklıkla tekrarlanan günlük mesajlarda da fark edilir, örneğin: "Sessiz ol, bizden daha iyi durumdasın", "Kimseye güvenme", "Burada hiçbir şey değişmeyecek", "Bu şekilde yapılamaz, tarih bize bunu öğretiyor", "İnsanlar diğer insanlara düşmandır."

Bunların tümünü daha önce duydunuz mu? Bu cümleler gençlerin kendileri, başkaları ve kendi gelecekleri hakkındaki düşüncelerini şekillendiriyor.

Bunu Anlamak Neden Önemli?

Bir toplum zor bir geçmişle açıkça yüzleşmediğinde, kolektif travma mevcut kalır ve biçim değiştirir. İnsanlar arasındaki ilişkileri, tutumların oluşumunu ve karşılıklı güven düzeyini etkiler. Bu süreci anlamak, birçok korku ve güvensizliğin kişisel bir kusur değil, daha geniş bir toplumsal deneyimin parçası olduğunu anlamamıza yardımcı olur.

Kolektif Travma Sosyal Medyada Nasıl Görünüyor?

Kolektif travmalarla ilgili olgular, hepimizin en az bir kez sosyal ağlarda gördüğü bir şeydir, ancak hiç durup böyle bir şeyi gerçekten analiz etmeyi düşündük mü? Gelin bir kolektif travmayla hep birlikte yüzleşelim. 2025 yılında, NATO bombardımanının yıldönümünde, siren sesleri, yıkılmış binalar ve "26 yıl, 24.03" yazan bir mesajın yer aldığı bir TikTok videosu ortaya çıktı. Birkaç saat içinde 500'den fazla yorum yapıldı. Bir grup şöyle yazdı: "Bu unutulmaması gereken bir suç", "Bütün bunları bize Batı yaptı", "Adalet henüz yerini bulmadı." Başka bir grup ise şöyle yorumlar yazdı: "Geçmişe dönmek canımıza tak etti", "Bunun neden olduğunu merak ediyor musunuz?", "Bu sadece nefreti yayar." Çok hızlı bir şekilde üslup keskinleşti, hakaretler,

küçümsemeler, iğnelemeler, küfürler ve çirkin sözler. Birçok kişi büyük harflerle yazdı, kızgın emojiler ve sert kelimeler kullandı. Konuşma diyalog olmaktan çıktı ve kavgaya dönüştü.

Şimdi bunu birlikte analiz edelim:

1. Yorumlarda hangi duyguları görüyorsunuz?

Her iki tarafın da ne söylediğine bakın. Öfke, üzüntü, incinme, adaletsizlik duygusu, korku fark ediyor musunuz? İşinizi kolaylaştırmak için-öfke en kolay saldırgan yorumlarda fark edilebilir, üzüntü kayıplardan (kişisel ve toplumsal) bahseden mesajlarda, korku ise Balkanların çalkantılı tarihinin de gösterdiği gibi tarih tekerrür ettiği için aynı şeylerin tekrar yaşanabileceği ve hatta bunun kaçınılmaz olduğu konusunda uyarıda bulunan cümlelerde.

2. İnsanlar gönderiye mi yoksa temsil ettiği şeye mi tepki gösteriyor?

Video sadece 30 saniye sürüyor, ancak tepkiler uzun sürüyor ve etkileri videonun içeriğinden çok daha güçlü. İnsanların sadece videoya değil, sembolize ettiği her şeye -kişisel aile anıları, ebeveynlerinden duydukları hikayeler, kendi halklarına yönelik adaletsizlik duygusu ve yaşadıkları ya da yaşamış oldukları ülkenin kolektif deneyimi- tepki gösterdikleri açıktır. Başka bir deyişle, tepki sadece belirli bir içeriğe değil, insanların bu içeriğe yüklediği anlama yöneliktir.

3. Hangi kelimeler sürekli tekrarlanıyor?

Benzer herhangi bir gönderideki yorumlara bakın ve "adalet", "suçlular", "kurbanlar", "tarih", "gerçek", 'biz', "onlar" gibi terimlere dikkat edin. Bu kelimeler tartışmanın hızla gerçeklerden ziyade kimlik ve bir gruba aidiyetle ilgili bir

hikayeye dönüştüğünü gösteriyor. Bu örnekte ve güçlü bir ulusal duygu yüklü benzer örneklerde çok hızlı bir şekilde iki taraf oluşuyor. Bazıları kendilerini gerçeği hatırlayan ve savunanlar, adaleti savunanlar olarak görürken, diğerleri kendilerini her şeyin hak edildiğine, sorumluluğun ve hatta suçun kabul edilmesi gerektiğine inananlar olarak görür. Bu bölünme kolektif travmanın tipik bir işaretidir, dünyaya daha ince ayrıntılar yerine çatışma üzerinden bakılır.

4. Siz olsanız nasıl tepki verirdiniz?

Hiç böyle bir TikTok veya Instagram gönderisiyle karşılaştınız mı? Bu gibi durumlarda nasıl davranırsınız? Beğenir misiniz, yorum yapar mısınız, tartışmaya katılır mısınız yoksa böyle bir videoyu es mi geçersiniz?

Bu soruları kendinize karşı dürüstçe yanıtlayın:

- Konu sizi kişisel olarak etkiliyor mu?
- "Yanlış düzeltme" arzunuz var mı?
- Çatışmadan kaçınan bir kişi olduğunuz için mi bu tür içerikleri atlıyorsunuz?
-

Bu örnek, sosyal medya ağlarının nasıl kolektif travmanın su yüzüne çıktığı bir yer haline geldiğini gösteriyor. Bu alıştırmamızın amacı kimin haklı olduğuna karar vermek değil, duyguların bizi nasıl hızla ele geçirdiğini, bir durumun nasıl hızla tırmandığını, insanların nasıl kolayca kutuplaştığını ve düşünmeden ya da daha derin bir analiz yapmadan otomatik olarak nasıl kolayca tepki verebileceğimizi fark etmektir. Bunun farkına vardığımızda, kamusal tartışmalara daha bilinçli ve sorumlu bir katılım için ilk adımı atmış oluruz.

Tepkilerin Arkasında Ne Yatıyor?

Haberlere (veya geçmişteki tartışmalı bir olayla ilgili bir paylaşım) verilen tepkileri gözlemlediğimizde, insanların nadiren olayın kendisine tepki gösterdiğini anlamak önemlidir. Çoğu duygu ve tutum, olayın taşıdığı semboller ve anlamlardan kaynaklanır: adaletsizlik duygusu, miras kalan travmalar, kişisel anılar veya kültürel anlatılar.

Bu tepkileri anlamak ve analiz etmek için aşağıdaki araçları kullanabiliriz:

1. Psikolojik Mekanizmaları Tanıma

- Yansıtma - kendi duygularımızla veya toplumumuzun hatalarıyla yüzleşmek yerine sorumluluğu veya suçluluğu "diğerlerinin" üzerine atmak.
- İnkâr - içsel huzurumuzu korumak için bir olayın önemini küçümsemek veya mağdurların acılarını görmezden gelmek.
- Kutuplaşma - karşı tarafı dinlemeyi ve anlamayı zorlaştıran "biz ve onlar" şeklindeki grupların hızla oluşması.

Göreviniz, yorumları veya tartışmaları okurken bu mekanizmaları fark ettiğiniz cümleleri işaretlemektir. Sosyal medyada yazan her bir kişinin aslında ne hissettiğini ve neyi korumaya çalıştığını düşünün.

2. Dil ve Sembolizm Analizi

Sürekli tekrarlanan kelime ve ifadelere dikkat edin (adalet, tarih, suçlular, biz, onlar, ceza, Tanrı). Bu kelimeler genellikle savunulan veya karşı çıkılan ana temaları, korkuları ve kimlikleri ortaya çıkarır. Göreviniz, tartışmadan üç anahtar kelime veya cümleyi kaydetmek ve bunların hangi duyguyu veya tarihsel deneyimi yansıttığını yorumlamaya çalışmaktır.

3. Duyguları Gerçeklerden Ayırmak

Duygular güçlü olabilir, ancak genellikle

olayın kendisiyle doğrudan bağlantılı değildir. Öfke, üzüntü, korku ve hayal kırıklığı aile hikayeleri, medya ve sosyal anlatılar vasıtasıyla miras alınabilir veya aktarılabilir.

Görev: Güçlü duygular ifade eden cümleleri işaretleyin ve bunların haberin kendisine mi yoksa olayın sembolizmine mi tepki olduğunu düşünün.

4. Kutuplaşma Kalıplarının Belirlenmesi

Tartışmanın nasıl "biz" ve "onlar" olarak ikiye ayrıldığını gözlemleyin. Dikkatinizi verin, dikkatlice analiz edin ve şu soruyu yanıtlayın: kim hangi tarafı tutuyor ve neden? Bir uzlaşma girişimi mi var yoksa sadece kimin haklı olduğunu kanıtlama çabası mı?

Görev: İki sütunlu basit bir tablo oluşturun: "Takım Biz" ve "Takım Onlar". Yorumları ve anahtar ifadeleri yazın. Bu, bir taraf tutmadan önce kalıpları görmenize yardımcı olur.

5. Tepkileri Kişisel Perspektifle İlişkilendirme

Bir tartışmaya katılmadan önce durun ve kendi duygularınızın farkına varın. Karşı tarafın neden aynı şekilde hissedebileceğini düşünün. Otomatik bir tepki vermeden durumu uzaktan görmeye çalışın.

Görev: Şu soruları yanıtlayan kısa bir günlük yazısı veya not yazın; hangi duygular bende neden canlandı ve hangi bakış açısını anlamak benim için zor oldu?

Sosyal medya ve kamusal diyalog genellikle travmatik deneyimin kolektif kalıplarını yansıtır. Bu araçlar bize şunları sağlar:

- duygusal ve sembolik kalıpları tanıyabilir,
- daha bilinçli ve düşünceli tepki verebilir,

- Gerçekleri duygulardan ve yorumlardan ayırma becerisini geliştirebilirsiniz.

Bu teknikleri uygulayarak, konuşmalarda aktif ve bilinçli katılımcılar haline gelirsiniz - kontrol, dikkat ve eleştirel düşünce ile iletişim kurmaya hazır olursunuz.

Bu Bilgi Nasıl Kullanılır?

Kolektif travmayı anlamak, manipülasyona karşı direnç oluşturmanın anahtarıdır. Dürtüsel tepki vermek (beğenmek veya paylaşmak) yerine duraklamayı, "ona kadar saymayı" ve özdenetimi harekete geçirmeyi öğreniriz. Amaç, empatiyi (dünyayı bir başkasının yerine koyarak anlama becerisi) geliştirmek ve işbirliği ve açık diyaloga hazır olmaktır.

Manipülasyona Karşı Savunma Mekanizmaları

Haber veya video içerikleriyle (Reels, TikTok) karşılaştığınızda kendinize şu kilit soruları sorun:

- Olayın kendisi ile anlatılma şekli arasında bir fark var mı?
- Hikaye sadece güçlü duygular uyandırmak için basitleştirilmiş mi?
- Bu anlatı kimin işine yarıyor ve aslında hangi amaca hizmet ediyor?
- Bu bende hangi duyguları uyandırıyor (öfke, korku, suçluluk) ve neden?
- Birileri beni harekete geçirmek veya kazanmak için bu duyguları kasıtlı olarak mı kışkırtıyor?
- Aynı olayla ilgili birden fazla bakış açısı olması mümkün mü?

Bu araçlar, duygusal manipülasyonu fark etmenizi ve gerçekleri diğer insanların yorumlarından net bir şekilde ayırmanızı sağlar. Ancak şunu vurgulamak önemlidir: Bu, acıları göreceleştirmek veya adaletsizliği haklı çıkarmak için bir araç değildir. Amaç, geçmişle daha olgun bir ilişki ve bugüne karşı bir sorumluluk

duygusu elde etmektir. Eleştirel düşünceyi geliştirmek, kişisel ve toplumsal özgürlüğe götüren bir süreçtir. Bu kılavuzu günlük bir alıştırmaya olarak kullanın, ne zaman kışkırtıldığınızı hissetseniz bu sorulara dönün. Gerçeğin farkına varma becerileri yalnızca pratik yaparak geliştirilir.

DUYGULAR, KIMLIK VE ÇATIŞMANIN İNŞASI

Radoje Cerović, psikoloji, iletişim ve organizasyonel gelişim alanlarında geniş deneyime sahip bir klinik psikolog ve iş danışmanıdır. Roma'da Psikoloji alanında yüksek lisans derecesini almış ve mesleki uzmanlığını klinik uygulama, danışmanlık ve eğitimin kesiştiği noktada geliştirmiştir. TEDx konuşmacısı ve Medium platformunda yayınlanan analitik denemelerin yazarıdır. Özellikle iletişim, evrimsel psikoloji ve hem bireysel hem de grup bağlamında güven gelişimi konularında uzman olarak tanınmaktadır. Çağdaş örgüt kültürü ve liderlik modellerini incelediği ve 2008 yılında Milano'da yayımlanan La nuova cultura aziendale (Yeni İş Kültürü) adlı kitabın yazarıdır.

Belli bir şehirde, kimsenin beklemediği bir grup varlık ortaya çıktı. Ne fatih olarak gelmişlerdi ne de çatışma arıyorlardı; zayıf, yönünü kaybetmiş ve farklıydılar. Geçici, makul ve gerekli olduğu açıklamasıyla şehrin kenarına, bir çitin arkasına yerleştirildiler. Belgelerde " şahıs ", yönetimde " vaka " ve halk dilinde " sorun " olarak adlandırılıyorlardı. Çoğu insan onlarla hiç temas kurmamıştı, ancak neredeyse herkesin bir fikri vardı. Deneyimden değil, anlatılandan dolayı: onlar farklı, potansiyel olarak tehlikeli ve düzen için bir tehditler. Bu hikayede açık bir nefret yoktu, daha ziyade güvenlik, prosedürler ve gereklilikle ilgili itirazlar vardı. İnsanlar adaletsiz bir şey yaptıklarını düşünmüyorlardı; sorumlu bir şekilde hareket ettiklerini hissediyorlardı. Dönüm noktası şiddetle değil, bakış açısındaki bir değişimle ortaya çıkar: "onlar" soyut bir grup olmaktan çıkıp yüzü, sesi ve korkusu olan bireyler haline geldiklerinde, anlatı çatırdamaya başlar. İnsanlıktan çıkarma nadiren aşırılıklarla başlar; daha çok dil, mesafe ve sorgulanmayan bir tehdit altında olma hissiyle ortaya çıkar.

District 9 filminden ödünç alınan bu hikaye, gerçek hayattaki toplumlarda, özellikle de çatışmaların ve bölünmelerin damgasını vurduğu toplumlarda mevcut olan bir sürecin metaforudur. Gerçek ya da algılanan tehdit altında olma duygusu, insanların bilgiyi nasıl yorumladıklarını, kime güvendiklerini ve başkalarının eylemlerini nasıl açıkladıklarını etkiler. Akıl ortadan kalkmaz; aksine, çoğu zaman halihazırda oluşmuş duygusal duruşları meşrulaştırmaya hizmet eder. Dolayısıyla bu rehber kimin haklı olduğu sorusundan değil, duygusal ve kimlik temelli tepkilerin nasıl oluştuğu ve iletişim, bölünme ve çatışmaların temeli haline geldiği sorusundan yola çıkmaktadır. Amaç duyguları yadsımak ya da korku ve adaletsizliği göreceleştirmek değil, bunları kalıcı anlatılara ve ayrılık çizgilerine dönüştüren mekanizmaları anlamaktır. Bu rehberi kısa bir analitik metin olarak okuyun ve kendi tepkilerinize; mutabakat, direnç veya rahatsızlık; açıklama ve gerekçelendirme, dikkat edin. Çünkü onlar da tartıştığımız sürecin bir parçasıdır.

Duygudan Bölünmeye: "Biz" ve "Onlar" Nasıl Yaratılır?

Birçok durumda tepki, bilinçli düşünceden önce gelir: Bilgi önce bir duyguyu tetikler ve ancak ondan sonra açıklama gelir.

Bu durum özellikle bir tehdit hissi devreye girdiğinde belirginleşir. anda dikkat daralır ve dünya "biz" ve "onlar", "güvenli" ve "tehlikeli" gibi ikilemlere indirgenir. Bu düşünce biçimi belirsiz durumlarda bir tür koruma işlevi görebilir, ancak aynı zamanda nüans ve diyalog alanını da daraltır. Bu tepkilerin mutlaka kötü niyet göstergesi olmadığını belirtmek önemlidir. Sorun, otomatik duygusal değerlendirmeler "apaçık gerçek" olarak kabul edildiğinde ortaya çıkar. Bu noktada duygular gerçekler için bir filtre haline gelir ve kimlik kime güvenileceğini belirleyen çerçeve olur.

Sonuç olarak, bölünmeler nadiren açık çatışmayla başlar. Daha çok dildeki değişiklikler ve diğerlerinden bahsedilme biçimi, mesafe ve klişelerin normalleştirilmesi yoluyla ortaya çıkarlar. Akıl hala mevcuttur, ancak seçici hale gelir; var olan bir duruşu sorgulamak yerine onu teyit etmeye hizmet eder. Bu süreci anlamak, daha sorumlu bir iletişime doğru atılan ilk adımdır ve bir konuşmanın kutuplaşmaya doğru kaydığı anı fark etmektir.

Modern sosyal medya ve medya mecraları genellikle duygusal tepkileri güçlendirir. Bilgi nadiren tarafsız bir şekilde aktarılır; bunun yerine aciliyet, korkuyu tetiklemek veya mevcut inançları doğrulamak için çerçevelenir. Dolayısıyla duygular, insanların olayları ve diğer insanları yorumladığı temel süzgeç haline gelmektedir.

Bir tehdit algısının güçlü olması için gerçek bir tehlikeye dayanması gerekmez; bu algının makul görünmesi ve

sürekli tekrarlanması yeterlidir. Bu da odak noktasının daralmasına ve farklılıklara vurgu yapılmasına yol açarken, ortak noktaların bastırılmasına neden olur.

Çatışma sonrası toplumlarda bu mekanizmalar özellikle hassastır çünkü şiddet ve adaletsizliğin izleri kolayca tekrar canlandırılabilir. Güncel olaylara verilen tepkiler, aktörler ve koşullar farklı olsa bile, genellikle geçmişin duygusal yükünü taşır.

Bu süreçler sadece bireysel değildir; kamusal anlatılar ve söylemler tarafından şekillendirilirler. Bu bağlamda kullanılan dil çoğu zaman tarafsız görünse de araya mesafe konulmasına, stereotipler oluşturulmasına ve insanlıktan çıkarmaya yol açabilmektedir. Bunu anlamak, gerçek sorunları inkar etmek anlamına gelmez, daha ziyade iletişimin ne zaman yansımadan otomatik kutuplaşmaya kaydığını ve bunun da uzun vadede bölünmeleri derinleştirdiğini fark etmek anlamına gelir.

Bölünme Nasıl Üretilir?

Kılavuzun bu bölümünde göreviniz "doğru cevabı" bulmak veya ahlaki açıdan doğru bir pozisyon almak değildir. Aksine, gerçek hayatta genellikle otomatik olarak ve bilinçli bir niyet olmaksızın devreye giren bir zihniyete bilinçli olarak adım atmaya davet ediliyorsunuz. Bu alıştırmamızın amacı, bölünme, çatışma ve insanlıktan çıkarmanın ortaya çıkışının ardındaki mekanizmaları içeriden tanımadır. Açık bir çatışmanın olmadığı bir toplum hayal edin. İnsanlar nispeten barış içinde yaşıyor, ancak farklı yaşam tarzları, değerler ve alışkanlıklar var. Şimdi, soğuk, rasyonel bir iletişim stratejisti rolünü üstleniyorsunuz. Hakikat, adalet

ya da uzun vadeli sonuçlarla ilgilenmiyorsunuz.
Tek göreviniz iki grup insan arasındaki bölünme, güvensizlik ve duygusal mesafe duygusunu güçlendirmek.
Gruplar kurgusal ya da tarafsız olabilir. Farklılıklar ne kadar inceseyse, görev o kadar zorludur.

1. Adım: Grupları Tanımlamak

İnsanları iki gruba ayırmak için aralarında bir duvar inşa edip bir çatışmayı tetiklemeyi mi planlıyorsunuz? Ayırım için bir kriter düşünün.

- Onları farklı kılan nedir?
- Hangi fark görünür durumda?
- Hangi fark önemli veya tehlikeli gibi gösterilebilir?

2. Adım: Tehdit Hissini Harekete Geçirmek

Şimdi, gruplardan birinin ya da her ikisinin de kendileri için önemli bir şeyin tehdit altında olduğunu hissetmeye başlamasını istediğinizi düşünün.

- Neyin "tehlikede" olduğunu iddia ederdiniz?
- Hangi korkuyu harekete geçirmek en kolay olurdu?
- "Hiçbir şey yapılmazsa" insanlar ne kaybedebilir?

3. Adım: Açık Nefret Olmadan İnsandışılaştırma

Bu adım çok önemlidir. Açık hakaretler veya doğrudan şiddet çağrıları kullanmayın. Bunun yerine, diğer grubu nasıl şu şekilde tasvir edeceğinizi düşünün:

- Sorumsuz
- Tehlikeli
- Ahlaki açıdan aşağı
- İnceden "Farklı"

Bağlamdan yoksun soyut terimler, genellemeler, metaforlar veya istatistikler kullanabilirsiniz.

4. Adım: Ahlaki Gereçlendirme

Son olarak, önceki adımlardaki her şeyi makul, gerekli ve sorumlu görünecek şekilde "paketlemeniz" gerekir.

- Bu bölünmenin haklı olduğunu nasıl açıkladınız?
- Hangi daha yüksek amaca hitap ederdiniz?
- "Kendi" grubunuzdaki suçluluk duygusunu nasıl azaltırdınız?

Kılavuzun bir sonraki bölümüne geçmeden önce duraklayın ve düşünün:

- Bu mesajları tasarlarken ne hissettiniz?
- Rahatsız hissettiğiniz bir şey oldu mu? Eğer öyleyse neden?
- Gerçek hayatta daha önce gördüğünüz kalıpları fark ediyor musunuz?

Bu alıştırma ne bir test ne de bir oyundur. Amacı, mekanizmaları henüz kendi düşüncenizde ortaya çıkarken içeriden tanımanızı sağlamaktır. Kılavuzun bir sonraki bölümünde, bu deneyime geri döneceğiz ve bu düşünme biçiminin neden bu kadar etkili olduğunu ve günlük iletişimde zaman içinde nasıl fark edilebileceğini açıklığa kavuşturmak için psikolojik analitik araçlarla parçalara ayıracağız.

Temel Psikolojik Mekanizmalar

Duygusal ve kimlik temelli tepkileri anlamak, sosyal kutuplaşma ve çatışma durumlarında düzenli olarak tekrar eden birkaç temel psikolojik sürece odaklanmayı gerektirir. Bu süreçler

İstisna değildir, insanların belirsizlik ve algılanan tehdit koşulları altında bilgiyi işleme biçimlerinin bir parçasıdır.

- **Başlangıç Noktası Olarak Duygu:**

Çok sayıda durumda, duygusal tepki rasyonel değerlendirmeden önce gelir. Korku, öfke veya rahatsızlık gibi duygular hızlı ve sezgisel olarak ortaya çıkarken, geleneksel açıklamalar genellikle önceden oluşmuş bir durumu haklı çıkarma girişimi olarak sonradan ortaya çıkar. Bu sıralama, kasıtlı bir analizin sonucu olmasa bile, kişinin kendi yargısında güçlü bir öznel kesinlik hissi yaratır.

- **Kimlik ve "Biz-Onlar" Bölünmesi:**

Tehdit duygusu harekete geçtiğinde kimlik, gerçekliğin yorumlanmasında ana çerçeve haline gelir. İnsanlar "kendini" gruplarını karmaşık ve haklı olarak algılama eğilimindeyken, "diğer" grup homojen ve sorunlu olarak görülür. Bu bölünme toplumsal gerçekliği basitleştirir ve duygusal yönelimleri kolaylaştırır, ancak aynı zamanda anlayış ve diyalog alanını da daraltır.

- **Dil ve İnsandışılaştırma:**

Başkaları hakkında konuşulma şeklindeki değişim genellikle açık çatışmadan önce gelir. İnsandışılaştırma nadiren aşırı ifadelerle başlar; daha sık olarak insanları kategorilere, sayılara veya "sorunlara" indirgeyen soyut, bürokratik veya teknik bir dille kendini gösterir. Böyle bir dil, empatiyi azaltır ve rasyonel ve ılımlı görünseler bile dışlayıcı anlatıların kabul edilmesini kolaylaştırır.

- **Bilginin Bilişsel Seçilimi:**

Duyguların kabardığı koşullarda insanlar bilgiyi seçici olarak işler. Mevcut bir durumu doğrulayan verilere daha fazla ağırlık verilirken, karşıt bilgiler göz ardı edilir veya göreceli hale getirilir. Bu süreç, sınırlı bir içgörüyü dayansa bile, kişinin kendi çıkarımlarının açık ve sorgulanamaz olduğu hissine katkıda bulunur.

- **Ahlaki Gerekçeleştirme:**

Sorunlu tepkiler veya tutumlar "gerekli", "makul" veya "güvenlik çıkarları doğrultusunda" olarak algılandığında, kişisel sorumluluk azalır. Ahlaki gerekçeleştirme, iletişimin dışlayıcı veya zararlı etkilerinin daha yüksek bir hedef veya dış baskı ile bağlantılı olduğu için kabul edilebilir olarak algılanmasını sağlar.

Bilinçsiz Tepkiden Bilinçli İletişime

Bu kılavuzun amacı "doğru" tutumlar için reçeteler sunmak ya da kimlik temelli konulara eşlik eden duyguları nötralize etmek değildir. Duygular insan deneyiminin ayrılmaz bir parçasıdır ve iletişim sürecinden sökülüp atılamazlar. Ancak, duyguların otomatik olarak sonuçlara, etiketlemelere ve davranışlara temel oluşturmadan önce bunları fark etme becerisi geliştirilebilir.

Bu kılavuzun sunduğu temel araç, duygu → kimlik → algı → tepki sıralamasının farkında olmaktır. Bu sürecin farkına varmak, dürtü ve tepki arasında kısa ama hayati bir boşluk yaratır. Bu boşlukta duygu yok olmaz, ancak iletişimi tamamen yönlendirme olasılığı azalır. Pratik anlamda bu, birkaç işarete dikkat etmeyi gerektirir: aciliyet duygusu, taraf tutma ihtiyacı, nüanslara tahammülsüzlük ve genelleme eğilimi. Bu işaretler mutlaka tepkinin yanlış olduğu anlamına gelmez; duygusal harekete geçme sürecinin halihazırda devam ettiği anlamına gelir. Bunların farkına varmak, daha sorumlu bir tepkiye doğru atılacak ilk adımı temsil eder.

Çatışma sonrası ve kutuplaşmış toplumlarda sorumlu iletişim, zor konulardan kaçınmak anlamına gelmez. Bu konuların nasıl, hangi dil aracılığıyla ve hangi duygusal konulardan işlendiğinin farkında olmak anlamına gelir.

Bir tepki ile bir yanıt arasındaki fark genellikle zaman açısından küçük, ancak sonuçları açısından büyüktür.

Bir tepki ile bir yanıt arasındaki fark genellikle zaman açısından küçük, ancak sonuçları açısından önemlidir.

İçgüdü'nün ortaya çıkmasını engelleyemezsiniz.

Aidiyet duygusunun harekete geçmesini engelleyemezsiniz.

Ancak kontrolü tamamen bu mekanizmalara teslim etmemeyi öğrenebilirsiniz.

Bu rehberden tek bir şey alacaksanız, o da şu olsun: "Kimin tarafındasın?" diye sormadan önce durun ve kendinize sorun - şu anda içimde ne oluyor?

Bu soruyla birlikte daha bilinçli bir iletişim başlar. Ve bu soruda sorumluluk başlar.

MEDYADA GEÇMİŞİN MANİPÜLASYONUNU TANIMAK – GEÇMİŞLE DOLU BİR AĞIZ

Vladan Mićunović, hem yazılı hem de dijital medyada onlarca yıllık deneyime sahip önde gelen Karadağlı bir gazetecidir. Gazetecilik kariyerine Karadağ Radyosu'nda başlamış, daha sonra günlük Pobjeda gazetesinde çalışmıştır. Aynı zamanda Vijesti Televizyonu'nun kurucularından biri ve ilk Genel Yayın Yönetmenidir. 2017 yılında Karadağ Televizyonu (TVCG) Direktörü olarak görev yaptı. Dönemin hükümetinin siyasi baskısı nedeniyle görev süresi dolmadan görevden alındı. Bunu takiben, Karadağ Televizyonu Genel Müdürü'nün danışmanı olarak çalıştı. Uzun yıllar Medya Enstitüsü Gazetecilik Okulu'nda öğretim görevlisi olarak hizmet vererek medya yasası reformu ve genç gazetecilerin eğitiminde aktif olarak yer aldı.

Neden hem yakın hem de daha uzak geçmiş, bu bölgedeki ülkelerin medyasında sürekli olarak ana konulardan biri? Geçmiş neden bu kadar tutkulu, kapsamlı ve çoğunlukla anlamsız bir şekilde tartışılıyor? Hiçbir tarihsel anlatı rasyonel bir sonuca bağlanamıyor ve doksanlı yılların savaşları ve ortak devletin parçalanması, bölgeyi uzun süre meşgul edecek yeni travmalar yarattı. Çeşitli devlet yapılarından, savaşlardan, ideolojik değişimlerden ve geçişlerden geçen toplumlarda medya, siyasi, akademik, dini ve diğer savaşlarda tarih bir silah görevi görür. Aynı olaylar genellikle tamamen zıt şekillerde algılanır ve sunulur. Sorun farklı yorumların var olması değil, gerçeği ortaya koyma arzusunun olmamasıdır, kural olarak herkes kendi yorumunun tek doğru olduğunu iddia eder. Gerçekler sıklıkla tahrif edilmekte, seçilerek kullanılmakta ya da manipüle edilmektedir. Önemli bir kararın gerekçelendirilmesi gerektiğinde ya da dikkatlerin önemli bir konudan başka yöne çekilmesi gerektiğinde de geçmişe başvurulur. Bu kılavuzun amacı, çağdaş medyada

geçmişin bugünün tutumlarını şekillendirmek için nasıl kullanıldığını anlamanıza yardımcı olmaktır. Tarihin "doğru" versiyonunu sunmayı değil, medya anlatılarını eleştirel okuma ve anlama becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Geçmişin Manipülasyonu Nasıl İşler?

Manipülasyon tesadüfen gerçekleşmez; siyasi, ulusal, dini ve diğer çıkarların bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu kalıpları anlamak, geçmiş hakkında bilgi sahibi olmak ile geçmişin araçsallaştırılması arasındaki farkı ayırt etmenin anahtarıdır. Medya, eleştirel bir yeniden inceleme zemini olarak hizmet etmek yerine, çoğu zaman kendi izleyicilerinin beklentilerine göre uyarlanmış, birbiriyle çelişen ve birbirini dışlayan anlatıların aktarılmasına aracılık etmektedir. Son on yıllardaki tüm çatışma durumlarında, birçok medya kuruluşu, asıl rolü olan gerçeği arama görevini, kamuoyunu manipüle etmek amacıyla yalanları yaymak gibi değersiz bir görevle değiştirmiştir.

Tarihsel Gerçekler Modern Anlatılara Nasıl Dönüşür?

Çağdaş Karadağ ve bölgesel kamusal alanında, geçmişle nasıl ilişki kurduğumuz sorusu genellikle tarihi anlamaya değil, siyasi ve kimlik temelli anlatıları şekillendirmeye hizmet eder. Bu uygulamanın en çarpıcı örneklerinden biri, İkinci Dünya Savaşı'ndan bir Çetnik komutanı olan Pavle Đurišić'e bir anıt dikilmesi girişimidir. Bu vaka, tarihsel gerçeklerin modern ideolojik ihtiyaçlar lehine nasıl seçici bir şekilde yorumlanabileceğini, görecelileştirilebileceğini veya bastırılabilirliğini göstermektedir. İlgili tarihi kaynaklara ve bilimsel literatüre göre Pavle Đurišić, 1942 ve 1943 yıllarında Karadağ'ın kuzeyi, Sancak ve doğu Bosna'da Müslüman sivil halka karşı kitlesel suçlar işleyen Çetnik birliklerinin komutanıydı. Đurišić de dahil olmak üzere Çetnik komutanlarının bizzat imzaladığı belgelerde, sivil halkın ve köylerin planlı bir şekilde yok edilmesi açıkça belirtilmektedir. Aynı zamanda Đurišić, İtalyan ve Alman işgal güçleriyle işbirliği yapmış ve bunun için Nazi "Demir Haç" nişanıyla ödüllendirilmiştir. Bu veriler yerleşik tarih yazımı materyalinin bir bölümünü temsil etmektedir ve çok sayıda arşiv ile araştırmada mevcuttur. Buna rağmen, çağdaş siyasi ve dini söylemin bazı kesimlerinde Pavle Đurišić "yenilmez karaktere sahip büyük bir kahraman", "halk için mücadelenin" bir sembolü ve "komünist terörün kurbanı" olarak sunulmaktadır. Bu tür anlatılarda, savaş sırasındaki faaliyetleri ya susturulmakta ya da savaş koşulları altında gerekli bir savunma olarak yorumlanırken, işgalciyle işbirliği görecelileştirilmekte veya tamamen reddedilmektedir. Geçmişin bu şekilde yorumlanması izole bir fenomen değil,

aksine bölgenin belirli ülkelerinde Çetnik hareketini rehabilite etmeye yönelik daha geniş bir sürecin parçasıdır. Medya bu tür anlatıların yayılmasında özel bir rol oynamaktadır. Profesyonel ve eleştirel olarak algılanan yayın organları bile, çoğu zaman siyasi ve dini aktörlerin açıklamalarını ek bir doğrulama, bağlamlandırma veya tarihsel gerçeklerle yüzleştirme yapmadan aktarmaktadır. Bu şekilde kamusal alan, aynı kanıt düzeyine dayanmasalar da eşit yorumlar olarak sunulan çelişkili iddialarla dolmaktadır. Bu da bilimsel olarak ortaya konmuş tarih ile ideolojik olarak motive edilmiş görüş arasındaki sınırı bulanıklaştırmaktadır. Bu vaka, geçmişini manipüle etmenin kilit mekanizmalarından birinin nasıl işlediğini açıkça göstermektedir: olgu ile yorumların aynı kefeye konması. Belgelenmiş suçlar ve kurbanların kaderi, duygusal ve kimlik temelli anlatılarla aynı düzeye yerleştirildiğinde, eleştirel düşünme alanı daralır ve geçmiş siyasi seferberlik için bir araç haline gelir. Sorumlulukla yüzleşmek yerine, toplumsal diyalogu daha da engelleyen kolektif bir adaletsizlik ve tehdit duygusu üretilir. Bu tür uygulamaların sonuçları tarihin alanında kalmaz. Günümüz siyasi ilişkilerini etkilemekte, etnik ve dini bölünmeleri derinleştirmekte ve toplumlar arasında güven inşa etmeyi imkansız hale getirmektedir. Savaş suçlarıyla ilişkilendirilen figürlerin kahramanlaştırılması aynı zamanda mağdurlara ve onların torunlarına çektikleri acıların tanınmadığı ya da önemsenmediği mesajını vermektedir. Pavle Đurišić vakası, geçmişini manipüle etmenin ille de gerçeklerin açıkça inkar edilmesini gerektirmediğini göstermektedir. Gerçeklerin seçmece bir şekilde kullanılması, bağlamın ihmal edilmesi ve medya alanının rasyonel analizin önüne geçen duygusal mesajlarla

doldurulması yeterlidir. Tam da bu nedenle, medya içeriğinin eleştirel okunması ve tarihsel manipülasyon mekanizmalarının anlaşılması, geçmişle sorumlu bir ilişki için temel bir önkoşuldur.

Okuyucu İçin Sorular:

- Yukarıdaki metin Pavle Đurišić hakkında eksiksiz bir tablo sunuyor mu?
- Hangi tarihi gerçeklerin vurgulanacağına ve hangilerinin kamusal alanda susturulacağına kim karar veriyor?
- Suçlar "zamanın bağlamı" veya kolektif acılarla haklı gösterilebilir mi?
- Yorumlama hakkı ile tarihsel revizyonizm arasındaki çizgi nerededir?
- Bilimsel olarak kanıtlanmış gerçeklerle çelişen açıklamaları aktarırken medyanın sorumluluğu nedir?

Medya Anlatılarında Manipülasyon Mekanizmaları

İncelenen medya metni, tarihin bir dizi tanıdık yöntemle nasıl manipülasyon aracı olarak kullanılabileceğinin açıklayıcı bir örneğidir. Bu teknikler birbirini tamamlayarak günümüzün siyasi, ideolojik ve kimlik temelli ihtiyaçlarına göre uyarlanmış, çarpıtılmış bir geçmiş algısı yaratmaktadır.

Bu örnek, geçmişin manipülasyonunun gerçeklerin açıkça inkâr edilmesine dayanmak zorunda olmadığını göstermektedir. Bilgiyi seçmece almak, duygusal ve sembolik bir dil kullanmak, bağlamı atlamak ve bilimsel uzmanlık alanına ait olmayan otoritelere başvurmak yeterlidir.

Bu mekanizmaların farkına varmak, medya yayınlarına karşı eleştirel bir duruş geliştirmeye ve geçmişle daha sorumlu

bir şekilde ilişki kurmaya yönelik önemli bir adımdır.

Seçmece Vurgulama ve Yüceltme

Bu vakadaki temel manipülasyon mekanizmalarından biri, geçmişin belirli yönlerinin seçmece bir şekilde vurgulanması ve aynı zamanda önemli tarihsel bağlamın atlanmasıdır. Pavle Đurišić, kitlesel suçlardan sorumlu olduğuna veya işgal güçleriyle işbirliği yaptığını dair belgelenmiş hiçbir kanıtla atıfta bulunulmadan, metinde olumlu bir tarihsel figür olarak sunulmaktadır. İlgili kaynaklara, belgelere, fotoğraflara veya tanıklıklara da atıfta bulunulmamaktadır. Benzer bir yaklaşım Metropolit Joanikije Lipovac'ın tasvirinde de uygulanmış, 1941'de faşist yetkililerle yaptığı işbirliğine dair bilgilere yer verilmemiştir. Bu tür seçmece bir anlatım, basit bir hata ya da dikkatsizlikten ziyade, tartışmalı figürlerin ve ideolojilerin idealize edilmiş tasvirine meydan okuyabilecek her türlü bilgiyi ortadan kaldıran kasıtlı bir anlatımın şekillendirilmesi anlamına gelmektedir.

Geçmişin Duygusallaştırılması ve Mitleştirilmesi

Bir başka güçlü manipülasyon mekanizması da duygusal ve sembolik yönden yoğun dil kullanımınıdır. "Golgotha yolu", "yenilmez karakterli büyük bir kahraman" gibi ifadeler veya kolektif acıya yapılan vurgular, güçlü bir duygusal tepki uyandırmayı ve geçmişi toplumun kimliğiyle bağdaştırmayı amaçlar. Bu şekilde tarih, rasyonel analiz alanından mit ve duygu alanına kayar. Gerçekler yerine, ortak acı ve kahramanlık duyguları ön plana çıkarılarak, okuyucunun sunulan olay ve kişiler karşısında eleştirel değil duygusal bir duruş benimsemesi teşvik ediliyor.

Geçmişin Günümüz Çıkarları Doğrultusunda Yeniden Yorumlanması

Metindeki tarihsel olaylar ve kişiler, günümüzün siyasi ve toplumsal bölünmelerinin prizmasından geçirilerek yorumlanıyor. Geçmiş, tarihsel bağlamı içinde incelenmiyor; daha ziyade günümüzün siyasi, ideolojik, dinsel ve kimlik temelli çıkarlarına uyarlanıyor. Bu tür bir yeniden yorumlama, belirli tarihsel aktörlerin mevcut siyasi hedeflerin sembolleri olarak meşrulaştırılmasını sağlarken, tarihsel süreçlerin karmaşıklığı basitleştirilmiş "biz" ve "onlar" anlatılarına indirgeniyor. Bu şekilde tarih, siyasi mobilizasyonun bir aracı olarak araçsallaştırılmaktadır.

Kültürel ve Tarihsel Mitlerin Kullanımı

Metin ayrıca, tarihi figürlerin destansı kahramanlar ve kolektif hafızanın sembolleriyle bir tutulduğu kültürel-tarihsel mitlere duyulan güveni de ortaya koymaktadır. Bu tür bir mitleştirme, tarih ile efsane arasındaki sınırı bulanıklaştırarak, gerçek olayların ve sorumluluk sahibi medya içeriğinin eleştirel bir şekilde incelenmesini ve geçmişle daha sorumlu bir şekilde yüzleşmesini daha da zorlaştırmaktadır.

Bilimsel Dayanağı Olmayan Otoriteye Başvurma

Kilise otoritesinin tarihsel yorumlama kaynağı olarak kullanılması özel bir endişe kaynağıdır. Dini otoriteler metinde, tarih yazımı metodolojisine, bilimsel kaynaklara veya akademik tartışmalara dayanmaksızın, geçmişin meşru yorumcuları olarak sunulmaktadır. Böyle bir yaklaşım, akademik otoritenin yerine sembolik ve kurumsal otoriteyi

koymaktadır ki bu, dinin kolektif kimliğin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı toplumlarda yaygın manipülasyon tekniklerinden biridir.

Gerçekler ve Görecelileştirme Arasında: Kaynak Analizi İçin Araçlar

"Karşı tarafı dinlemek", "fikir çoğulculuğu" veya sözde nesnellik ve "denge" bahanesiyle, bilimsel olarak tespit edilmiş ve belgelenmiş gerçekleri inkar eden muhataplara platform sağlayan bir medya kuruluşu ciddi bir mesleki ve etik ihlalde bulunmaktadır. Böyle bir uygulama fikir özgürlüğünü temsil etmez, aksine kamuoyunun kasıtlı olarak manipüle edilmesi, sorumluluğun göreceleştirilmesi ve tarihi ve bilimsel gerçeklerin rötuşlanması, ya da tahrif edilmesi girişimidir. Nesnellik, gerçekleri yalanlarla eşitlemek anlamına gelmez; gerçeğe ve kamu yararına karşı sorumluluk anlamına gelir.

Tarihsel anlatılar pasif bir şekilde değil, eleştirel bir şekilde okunmalıdır. Manipülasyonu fark etmeyi öğrenirseniz, geçmişin esiri olmazsınız. Bu nedenle, geçmişle ilgili bir metin, video veya ses hikayesiyle karşılaştığınızda birkaç soru sormalısınız:

Hikayeyi hangi medya kuruluşu yayınladı?

- Hikaye bir siyasi partiye, dini bir örgüte veya başka bir ilgili tarafa bağlı bir yayında yer alıyorsa özellikle dikkatli olunmalıdır.
- Haber hangi formatta sunuluyor? Bir yorum, köşe yazısı, tarihi bir deneme, tefrika edilmiş bir yazı veya kısa bir "tesadüfi" haber olarak mı yayınlandı?
- Hikaye tanıtım içeriği olarak mı sunuluyor?

Yazar kim?

- Yazar bir gazeteci, politikacı, tarihçi, blog yazarı veya başka bir ilgili taraf mı?
- Yazar mesleki dürüstlüğe sahip mi?
- Yazarın amacı ve hedefi ne olabilir?
- Metnin bir arka planı var mı? Neden belirli bir tartışmalı olay veya kişi tam da şu anda tartışılıyor? Tarihi kaynaklar kullanılmış mı?

Yazar güvenilir ve doğrulanabilir tarihsel kaynaklara dayanıyor mu?

- Gerçeklere dayanılarak verilen bilgiler için kaynak gösterilmiş mi?
- Kaynaklar bir bütün olarak mı yoksa seçmece mi kullanılmış?
- Kaynaklar tarihi olayın gerçekleştiği dönemden mi, yoksa daha yakın tarihli mi?

Duygulara Dikkat Edin

- İçerik öfke, korku, nefret, sevgi, tatmin gibi duyguları tetikliyor mu?
- Ne tür kelimeler kullanılıyor? "İhanet", "asırlık düşmanlar", "kutsal mücadele" gibi terimler mi kullanılıyor?
- Duygular ne kadar güçlüyse, gerçekler o kadar zayıftır.

Hikayenin Bir Bağlamı Var mı?

- Bir şeyin ne zaman, neden ve hangi koşullar altında gerçekleştiği açıklanıyor mu?
- Geçmiş, bugünün değerleri merceğinden mi değerlendiriliyor?
- Bağlam olmadan her hikaye kulağa ikna edici gelebilir.

Metinde Eksik Bir Şey Var mı?

- Sadece "bizim" kurbanlarımız mı vurgulanıyor?
- "Bizim tarafın" hataları susturuluyor mu?
- Bazı önemli, rahatsız edici gerçekler atlanmış mı?

Video İçerikleri ve Fotoğraflar Dikkatle İncelenmelidir:

- Video klipleri veya belgeler hikayeye doğrudan ilişkili mi, yoksa farklı bir zaman veya yerden alınmış illüstrasyonlar mı?
- Video materyali veya fotoğrafın altındaki açıklamaya dikkat edin.
- Bir görüntü de en az metin kadar yanlış ve manipülatif olabilir.

GEÇMİŞİ TIKLAMAK: TARİH DİJİTAL ÇAĞ İÇİN NASIL ŞEKİLLENDİRİLİYOR

Enes Puçurica, profesyonel olarak görsel ifade, teknoloji ve sosyal katılımın keşiştiği noktada faaliyet gösteren, kamu ve özel sektörde deneyime sahip bir yaratıcı stratejist ve sosyal medya yöneticisidir. Türkiye'de Selçuk Üniversitesi'nden mimarlık derecesi ile mezun oldu. Kampanya tasarımı ve uygulaması, içerik üretimi ve sosyal medya yönetimi konularında uzmandır. İnsan hakları, eşitlik, ruh sağlığı ve kültür odaklı projeler aracılığıyla medya okuryazarlığını, eleştirel düşünmeyi ve dezenformasyon ve nefret söylemine karşı dayanıklılığı güçlendiren eğitim formatları ve yaratıcı yaklaşımlar geliştiriyor. Ulusal, bölgesel ve uluslararası etkinliklerde katılımcı, konuşmacı ve öğretim görevlisidir.

Tarihin bir kitap değil, bir kurgu odası olduğunu düşünün. Masanın üzerinde hep aynı kareler var: fotoğraflar, alıntılar, tarihler, kısa video klipler, anıtlar ve eski makaleler. Ancak birileri sürekli olarak bunları kesip yapıyor. Aynı malzeme yığınından özgürlük hakkında bir belgesel ya da nefret hakkında bir gerilim filmi üretilebilir. Aradaki fark var olanlarda değil, neyin seçildiği, neyin silindiği ve hangi sırayla düzenlendiğinde yatıyor. Bir sabah internet kanıtlarla dolu olarak gözünü açtı. Yayında arşivlik bir fotoğraf belirdi: genç bir insanın yüzü, kısa bir biyografisi, doğum ve ölüm tarihleri ve insanı can evinden vuran bir cümle: "Unutulmaması için paylaşın." Yorumlar zaten çelişkiliydi: bazıları minnettarlığını ifade ederken, diğerleri şüpheliydi, üçüncü bir grup ise sanki bu bir doğrulama değil de aidiyet meselesiymiş gibi tartıştı. Kimse fotoğrafın nereden geldiğini, yazarının kim olduğunu ya da orijinalinin nerede saklandığını sormadı. Çoğu, sorulardan önce duyguları harekete geçiren bir hikaye sunulduğunda her zaman yaptığımız gibi tepki verdi.

Durakladığınız ve "bu haberi beğendim mi" yerine "doğrulanabilir mi" diye sorduğunuz ve "kim haklı" yerine "kaynak kim" diye sorduğunuz anda bakış açınızda bir değişiklik meydana gelir. Bu rehber bir hükümle değil, tarihin bir tıklama için "paketlendiğini" fark etme ve bunu bir paylaşımına dönüştürmeden önce kendi tepkiniz üzerinde nasıl kontrol sahibi olacağınıza dair bir yöntemle başlıyor.

Dijital Alanın Anatomisi: Tıklamadan Anlatıya

Dijital medya sadece internet değildir. İçeriğin çevrimiçi üretildiği ve yayımlandığı, algoritmalar tarafından dağıtıldığı, kolayca kopyalandığı ve yorumlar, tepkiler ve memler aracılığıyla anında ek katmanlar kazandığı ortamlardır.

Bu nedenle geçmişe dair bir yorum, doğrulamadan daha hızlı yayılabilir; bir başlık ya da kısa bir klip çoğu zaman tam metinden daha uzun ömürlü olur. Bu durum en sık portallar ve sosyal medya platformlarında kısa formatlar ve duygular

üzerinden, YouTube ve podcast'lerde, ayrıca kapalı gruplarda (Viber/WhatsApp/Telegram) görülür. Günümüzde arama için faydalı olan ancak veri uydurabilen ya da yeniden düzenleyebilen yapay zekâ sohbet araçları ve arama motorları da bulunmaktadır; bu yüzden kanıt değil, yardımcı araçlar olarak görülmelidirler.

Küçük not: Geleneksel medya (TV, radyo, basılı yayın) editoryal prosedürlere sahiptir, ancak bunlar da taraflı olabilir. Dijital dünya farklıdır çünkü hız, algoritmalar ve etkileşim genellikle doğru olması gerekenden ziyade, kışkırtıcı içeriği ödüllendirir.

Uygulamada manipülasyon, karmaşık bir olay tek bir mesaja indirildiğinde fark edilir. Bu, bağdaşmayan kavramları eşitlemeyi ("herkes aynıdır"), odağı gerçeklerden kimliğe kaydırmayı ("inanmıyorsanız bize karşısınız"), seçici tarihi, ahlaki tersine çevirmeyi veya plaketler, anıtlar ve isimler üzerindeki sembolik savaşları içerebilir.

Yapay zeka ve modern teknolojiler genellikle manipülasyonu icat etmez; aksine hızlandırır ve daha ikna edici hale getirir. Seri üretime (içerik fabrikaları), arşivlere benzeyen görüntülerin oluşturulmasına ya da geliştirilmesine, ikna edici ses/video aldatmacalarına (deepfakes) ve mesajların tercüme edilip yerleştirilmesine olanak tanıyarak bir anlatının sınırları daha hızlı aşmasını ve yerel bir tona bürünmesini sağlarlar.

Uygulamada (YZ) Manipülasyonu Nasıl Fark Edilir?

Bu bölümde, yöntemi açık ve uygulanabilir kılmak için tek bir örnek üzerinde çalışacağız. Önemli olan doğru cevabı tahmin etmeniz değil, doğrulama sürecini uygulamanızdır: duygudan

kaynağa ve sonuca. Sosyal medyada zaman zaman Nazi kamplarının sözde kurbanlarını fotoğraflar ve kısa biyografilerle gösteren paylaşımlar yayılıyor. Paylaşımların sayısı her geçen saat artıyor ve hikayelere verilen tepkiler yavaş yavaş izleyicilerin kalbini kazanıyor. Çoğu insan, kurbanlar unutulmasın ve bir daha asla yaşanmasın diye bunları paylaşıyor. Sorun, fotoğraflar doğrulanabilir bir kaynak olmaksızın yapay zeka tarafından üretildiğinde ya da önemli ölçüde değiştirildiğinde ortaya çıkıyor.

Adım 1: Duraklayın. Paylaşmadan veya yorumları okumadan önce, gönderinin hangi duyguyu harekete geçirdiğine dikkat edin. İçerik sizi aciliyete ("hemen paylaş") itiyorsa, bu yavaşlamanız gerektiğinin bir işaretidir. Duygu genellikle virallüğün motorudur ve YZ içeriği gerçeklerden önce duyguya hitap edecek şekilde tasarlanmıştır.

Adım 2: İddiaları birbirinden ayırın.

Doğrulanabilir üç iddiayı yazın: kişinin kim olduğu, içeriğin nereden/ne zaman geldiği ve fotoğrafın nereden geldiği. Tarih, yer veya kaynak yoksa, ilk kırmızı bayrağınız zaten var demektir.

Adım 3: Kaynakları ve kaynağın

menşeyini kontrol edin. Who is publishing this? Do they cite an archive, museum, catalog, or link? Does the same image appear earlier in a different context? Storytelling without a source is not documentation.

Adım 4: Paylaşımın ötesine geçin (yanal

okuma). Gönderinin kendisine güvenmeyin. Anahtar kelimeleri araştırın. İlgili kurumların benzer aldatmacalar konusunda uyarıda bulunup bulunmadığını kontrol edin.

Adım 5: Fotoğrafi hikâyeden ayırın; ayrı ayrı doğrulayın. Görsel ikna edicilik kanıt değildir, kilit faktörler kaynak ve bağımsız teyittir.

Adım 6: Ekstrem pozisyonlar almadan sonuca varın. Üç aşama kullanın: doğrulanmış (kaynakları ve doğrulaması var), doğrulanamaz (kaynağı veya doğrulaması yok) ve aldatma (yapay zeka/uydurma olduğunu gösteren analiz var). Doğrulanamaz ise paylaşmayın. Not: Atölye ortamında bu yöntem belirli bir örnek üzerinden kolektif tartışmayla uygulanır. Rehberde ise doğrulama sırasını anlamak ve benzer paylaşımlara uygulayabilmek yeterlidir.

Manipülasyonu Şifresini Çözmek

Bazı bilgiler doğru olsa bile, manipülasyon genellikle ambalajın içinde gizlidir: neyin atlandığı, başlığın hikayeyi nasıl çerçevelediği ve hangi duyguların harekete geçirildiği gibi. Dijital ortamda kazanan genellikle en doğru olan değil, en ikna edici ve paylaşım için en etkili olandır.

Geçmişin Manipülasyonu

Bu gibi paylaşımlarda bir "kanıt etkisi" yaratılıyor, görüntü arşivden çıkmış gibi görünüyor ve hikaye doğrulanabilir bir kaynaktan yoksun olsa da tarihi bir gerçek gibi geliyor. Sorun sadece yanlışlık değil, hafızanın doğrulanmadan viral bir formata dönüştürülmesi gerçeğidir. Buradaki amacın içerik paylaşan birine saldırmak değil, üretilen kanıt niteliğindeki materyal ve duygusal tepkilerden otorite simülasyonuna ve içeriğin eğitici olarak sunulmasına kadar mekanizmanın nasıl işlediğini anlamak olduğunu bilmek önemlidir.

Üretilmiş Materyal

Giderek gelişen Yapay Zeka, herkesin kullanabileceği çok sayıda araç sunuyor. Bu sayede fotoğraflar kolayca " arşiv malzemesi " haline geliyor ve doğrulanabilir bir kaynak olmamasına rağmen tarihi gerçeklermiş gibi görünen hikayeler ortaya çıkıyor. Yapay zeka fotoğrafları ilk bakışta inandırıcı görünse de yakından bakıldığında küçük ayrıntılarla kendilerini ele veriyor. Bunlar genellikle insan vücudundaki hatalar, deforme olmuş aksesuarlar, doğal doku eksikliği olurken, arka plan mantıksız olabilir - çarpık çizgiler, tekrar eden desenler ve ışıklar ve gölgeler bazen farklı yönlere gider. Şüpheye düştüğünüzde, bir yayın geçmişi, orijinal bir yazar veya güvenilir bir kaynak olup olmadığını kontrol etmek için her zaman tersine görsel arama yapabilirsiniz.

Duygusal Tepki

Üretilen materyal, bölünmeleri, angajmanı ve erişimi artırmak için belirli, hızlı izleyici tepkilerini tetiklemek üzere tasarlanmıştır, nihai amaç duygunun rasyonel tepkiyi bastırmasıdır. Merhamet, şok, öfke, korku, suçluluk veya kibri tetiklerken, rasyonel açıklamalar daha sonra gelir ve genellikle zaten oluşmuş bir deneyimi haklı çıkarma çabası olarak ortaya çıkar.

Bölünmeler ve Tarafgirlik

Bölünmelerden ve "onların" kim ya da ne olduğu ile 'bizim' kim ya da ne olduğumuzu yorumlayan "tezahürat" kalıbından kaçınmak için üç düzeyi birbirinden ayırmak gerekir: olgular, yorumlar ve değer yargıları. Olgular kim, nerede, ne zaman ve hangi kaynaktan sorularıyla ilgilidir. Yorumlar bu verilerin "ne anlama geldiğini" açıklar. Değer yargıları ise ahlaki açıdan kabul edilebilirliği değerlendirir. Uygulamada, doğrulanabilir iddiaları "bu onların

gerçekte nasıl olduklarını gösteriyor" gibi sonuçlar çıkararak yorumlardan ayırmak faydalıdır. Manipülasyon genellikle iddiadan sonuca geçişte, bir varsayım gerçekmiş gibi sunulduğunda ortaya çıkar.

Kırmızı Bayraklar

Doğrulama sırasında, bellek tahrifatına özgü sinyaller vardır. Bir arşiv, müze veya katalog bağlantısı olmadığında, fotoğrafçı, yayın tarihi veya kaynak yeri olmadığında ve özellikle de kaynak olmadan ekran görüntüsü olarak dolaştığında şüphe artmalıdır. Ek bir sinyal de, genellikle paylaşma çağrısı içeren kısa ve duygusal bir formattır. Bir profilin kendisini bir tarih sayfası olarak sunması ancak hiçbir metodoloji, kaynak veya bibliyografya sunmaması da şüphelidir.

Tarihsel suçların açıkça inkâr edilmediği durumlarda bile bu tür içerikler revizyonist bir etki yaratabilir. Gerçek olmayan "kanıtların" yayılmasıyla izleyiciler güvenini kaybeder, tarih göreceli bir alan haline gelir ve kafa karışıklığı dezenformasyon ve inkara kapı açar. İşte tam da bu nedenle hafızayı viral bir formata dönüştüren mekanizmaları anlamak ve bunları nasıl tanıyıp doğrulayacağımızı bilmek çok önemlidir.

Dijital Öz Savunma – İyi "Paketlenmiş" Bir Yalanı Nasıl Görürüz?

Bu bölümü, internette tarihsel bir iddiayla karşılaştığınızda hızlı bir rutin olarak kullanabilirsiniz. Amaç, dürtü ile paylaşma eylemi arasında küçük bir boşluk yaratmaktır.

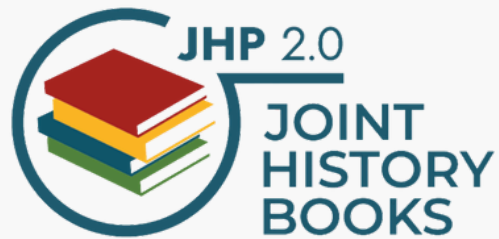
Mini Kontrol Listesi

- Paylaşımın arkasında kim var

(yazar/medya/sayfa) ve içeriğin amacı nedir?

- Üç doğrulanabilir iddia nedir ve kanıt nerede (belgeler, orijinal görüntüler, birincil kaynak)?
- Eksik olan nedir: bağlam, kronoloji, diğer taraf, orijinal alıntılar?
- Dil kışkırtıcı mı (her zaman, asla, etiketleme) ve güçlü duygular mı tetikliyor?
- İçerik kaynaksız ekran görüntüleri ve gruplar üzerinden viral mi yayılıyor?

Yapay zeka soruları formüle etmenize, anahtar kelimeler önermenize ve özetler sağlamanıza yardımcı olabilir, ancak bir yapay zeka cevabı kanıt değildir. Kanıt, doğrulanmış bir kaynak, bir arşiv, orijinal görüntüler veya güvenilir bir kurumdur. Dijital medyada geçmişin manipülasyonu nadiren bariz bir yalan gibi görünür. Daha çok, güzel bir şekilde paketlenmiş, önce duygularınızı tetikleyen sonra da gerçekleri ortaya seren bir başlık ve anlatıya sahip bir hikaye gibi görünür. Gücünüz her tarihi bilmekte yatmaz. Gücünüz onları nasıl doğrulayacağınızı bilmekte yatar.

jointhistory.net

Seri Editörü: Sanja Radović